ատախաններ և յետոյ կամ ինքը անձնականապէս կարգադրում է, կամ խնդրողին իր կանցելեարիան է ուղարկում, որտեղ գործը առանց յապաղման կատարւում է: Նոա անգամ կոմսին մի անգամից 50 մարդ է սպասում, անկարելի է, որ ամէնքին նա շատ ժամանակ չէ կարող նուիրել, որովհետև նրա ընդունելութիւնը մի ժամից աւելի չէ տևում: Մեծ մասամբ խնդրողները կանայք են լինում, իմ կարծիքով, կալանաւորվածների կամ արտաքսվածների կանայք: Եւ հագուստը, ողորմելի դէմքը, երեսի տխուր արտայայտութիւնը բառերից աւելի որոշ են ազդում և կոմս Լօրիս-Մէլիքօվ կարեկցութեան չափ աշխատում է յարգել նրանց ցանկութիւնը: Կոմս Լօրիս-Մէլիքօվ անբաւական է կամայական կալանաւորութիւններից, որով մեկնվում է այն հանգամանքը, որ նրա տունը խնդրատու կանանցով լիքն է լինում: Ամենքին յայտնի է, թէ նա ինչպէս վարվեցաւ կալանաւորված ուսանողների հետ: Մի արժանահաւատ անձից լսեցի հետևեալը. կոմսի մօտ բերեցին մի յեղափոխական ուսանող: Նա ծաղրելով ասաց. «Ուրեմն դու ես համայն աշխարհի յեղափոխողը: Եւ դու ես կամենում պետութիւնը կառավարել: Առաջ ասա ինձ, ինչ ես սովորել:» Ուսանողը պատասխան է տալիս: «Եւ դու, որ այդքան քիչ ես սովորել և փորձվել, երևակայում ես, որ մարդիկ կը հետևեն քո յիմար գաղափարներին: Դեռ դու ինքդ ոչինչ չես սովորել: Առաջ գնա մի օրինաւոր բան սովորիր, յետոյ կարող ես պետութեանը օգուտ բերել: Եթէ դու կը սկսես սպրել և սպանել, քեզ հետ կը վարվեն ինչպէս չարագործի, մարդասպանի հետ, առանց ուշադրութիւն դարձնելու քո խելագար գաղափարների վրա: Եթէ կամենում ես, որ քեզ հետ վարվեն այնպէս, ինչպէս օրինաւոր մարդու հետ են վարվում, ուրեմն ինքդ օրինաւոր վարվիր: Ես քեզ արձակում եմ, միայն այն պայմանով, որ դու ինձ պատուաւոր խօսք կը տաս այլ ևս չանել այն, ինչի համար որ կալանաւորվել ես»: Պատուաւոր խօսքը տրվում է, թէ բերանացի և թէ գրաւոր, յետոյ կոմսը շարունակում է. «Ի՞նչ ես մտադիր անել:» Պատասխան. «Ես ապրելու միջոցներ չունեմ:»—«Ես քեզ միջոց կը տամ: Ի՞նչ ես կամենում լինել:»—Ուսանողը: «Ոչ, այդ չի լինի, քո գաղափարների տէր մարդուն ժողովրդի կրթող չէ կարելի դարձնել: Բայց դու կարող ես կարդալ և գրել, ես քեզ պաշտօն կը տամ որ և է նահանգական վարչութեան մէջ, դու աքսորական չես լինի, այլ կաշխատես քո օրական հացը և պետութեանը օգուտ կը բերես:» Կոմս Լօրիս-Մէլիքօվի ուսանողների հետ ներողամտաբար վարվելու ապացոյց կարող է լինել և այն, որ նրա միջնորդութեամբ Խարկովի մէջ աքսորմանը դատապարտված ուսանողներ Կայսրից ներումն ստացան: Այսպիսի վարմունքը առանց հետևանքների չէ մնում և նոյնպէս մեծ ծառայութիւն է համարվում:»

Յետոյ, նկարագրելով կոմս Լօրիս-Մէլիքօվի ընտանեկան կեանքը, նոյն թղթակիցը գովում է նրա պարզութիւնը և վերջը ասում է, որ ժողովուրդը կոմսին խելացի և գործունեայ մարդ է համարում և Թագաւորից ըսկսած մինչև վերջին գիւղացին բոլորը նրան կատարեալ հաւատ են ընծայում:

ՆԱՄԱԿ ՍՂՆԱԽԻՑ

Մարտի 27-ին

Տէր խմբագիր, ահա այս մի անկենդան մարմին դարձած ազգի ամենափոքր մասի համար, որ հարկադրած է բոլոր իր զգացողութիւնքը կուլ տալ իր աղխոըով արտասուքների հետ միասին և որ դառն հանգամանքների պատճառաւ, Վասպուրականի արգաւանդ դաշտերից, հացի փոխանակ տխուր գերեզմաններ կը յուսայ, ժողովեցի մի չնչին լումայ, այն է՝ 133 ր. 65 կ., որից 117-ը ուղարկեցի ձեզ ամսոյս 14-ից, և մնացած 14 ր. ուղարկում եմ հիմայ, որից 1 ր. 5 կ. հանելով փօստի ծախս և 1 ր. 60 կ. էլ որ այստեղ ինձ այս գործի մէջ օգնողների համաձայնութեամբ յանձնել եմ մի չքաւոր ընտանիքի, ընդամենը 131 ր.։

Ահա և նուիրատուաց անունները. Ծղալոր Շավերդեան 3 ր., Արտէմ Շավէրդեան 1 ր., Յովհաննէս Գօզալեան 5 ր., Նիկող. Սէրէբրակեան 3 ր., Յովսէփ Ամիրխանեան 5 ր., Դաւիթ Ջիլավեան 1 ր., Միքայէլ Պատեան 1 ր., Գարասիմ Մէլիք-Նուբարեան 3 ր., Աղէքս. Ղորղանեան 1 ր., Գարչի Օնանեան 1 ր., յանուն հանգուցեալ Աւետիքի Մէլիք-Նուբարեան, նորա եղբայր Եազրից 5 ր., Զաքար Հէքիմեան 1 ր., Աղէք. Սահամեան 1 ր., Թադէոս Գիւրեան 1 ր., Միք. Խաչումեան 1 ր., Միրզայ Սահակեան 1 ր., Ստեփ. Պետրոսեան 1 ր., Ծղալոր Մղիվանեան 1 ր., Միք. Խիթարեան 1 ր., Սիմէօն Ազարեան 1 ր., Արտէմ Յարութիւնեան 1 ր., Միքայէլ Ջիլավեան 2 ր., Թովմաս Ամիրջանեան 1 ր., Նիկող. Յովսէփեան 1 ր., Սիմ. Ղօրղանեան 1 ր., Հաջի Կարապետ Շահնազարեան 5 ր., Միք. Արսէնեան 1 ր., Եազոր Արսէնեան 1 ր., Նիկող. Յովակիմեան 1 ր., Յովհան Շահլամեան 1 ր., Անյայտ ոմն 1 ր., Մակա Միրզայեան 1 ր., Սոփիայ Ամիրխանեան 1 ր., Նունէ Ղուլիջանեան 4 ր., Կեկէ Խնողինեան 1 ր., Մակայ Ղարաբէգեան 1 ր., Մէլիք Միրզայեան 3 ր., Սիմ. և Յովս. Ղաջարգուզեան 40 կ., Սարգ. Ա. Ք. Տէր-Ստեփաննեան 1 ր., Եղիշէ Ք. Տէր-Աստուածատրեան 1 ր., Արշակ երեց Տէր-Ստեփանեան 3 ր., Գրիգոր Խիթարեան 1 ր., Եկատերինէ Արղութեան 1 ր., Եկատերինէ Տէր-Մաթէոսեան 1 ր., Բարբարէ Տէր-Ստեփանեան 1 ր., Սոփիայ Տէր-Մաթէոսեան 1 ր., Օվսաննայ Տէր-Մաթէոսեան 1 ր., Եւայ Տէր-Ստեփանեան 50 կ., Օվսաննայ Արէշեան 1 ր., Կեկէ Գօձեան 1 ր., Նաթէլ Գօձեան 1 ր., Մագդանէլ Լիսինեան 1 ր., Սալոմէ Ամիրխանեան 1 ր., Թալիկօ Օթարեան 1 ր., Կեկէ Սուլխանօվա 1 ր., Եկատերինէ Ղուլիջանեան 1 ր., Աննայ Ղասումեան 1 ր., Բարբարէ Տէր-Մաթէոսեան 1 ր., Սօնա Ալիխանեան 2 ր., Քէթեան Նուբարեան 1 ր., Նատալիա Նուբարեան 2 ր., Սոփիայ Մատինեան 40 կ., Եւայ և Մարիամ Յարութիւնեան 2 ր., Եղիսաբէթ Տէր-Մաթէոսեան 1 ր., Իշխանուհի Խվլիոա Վաչնաձէա 1 ր., Եկատերինա Ջուղէլօվա 1 ր., Նինա Նացվալօվա 1 ր., Մաշա Խէլաձէվա 20 կ., Մարմար Ղաջարգուզեան 10 կ., Մակայ Գօձեան 20 կ., Քալի Պատեան 1 ր., Եկատերինէ Պատեան 20 կ., Քալի Սարգսեան 1 ր., Օլինկայ Պատեան 50 կ., Եւդոքսիա Գամբէկէլօվա 1 ր., Բարբարէ Ալանեան 1 ր., Պավլէ Ալանեան 50 կ., Մակա Սէրէբրակեան 1 ր., Մարիամ Ալանեան 1 ր., Յովհան Մազմեան 1 ր., Շուշանիկ Սէրէբրակեան 50 կ., Կեկէ Սէրէբրակեան 50 կ., Մարիամ Եաբեան 20 կ., Մաղան Շահնազարեան 40 կ., Նատալիա Սահակեան 1 ր., Նատալիա Տէր-Աւագեան 1 ր., Թալիկօ Տէր-Աւագեան 50 կ., Օվսաննայ Տէր-Աւագեան 1 ր., Թամարայ Սափարեան 1 ր., Թալիկօ Սափարեան 2 ր., Եւգէնիայ Սափարեան 1 ր., Շմիկինա Պէլադիա 70 կ., Նինա Բէգիեվա 40 կ., Լիզայ Շավերդեան 1 ր., Մաշինկայ Յարութիւնեան 1 ր., Օլինկայ Յարութիւնեան 50 կ., Իշխ. Վաչնաձէա 25 կ., Վելիսցիխայից Օվսաննայ Տէր Մովսէսեան 1 ր., Օվսաննայ Տէր-Ղազարեան 40 կ., օր. Իշխանուհի Նատեայ Ջանդիէրովա 1 ր., Լիզայ Սարգսեան 40 կ., Սիդօնեա Փիրադեան 1 ր., Մակայ Սոմխեան 40 կ., Կեկէ Տէր-Գրիգորեան 50 կ., Իշխանուհի Թագուհի Երկայնաբազուկ Արղութեան 1 ր., Բարբարէ Ուլիխանեան 1 ր., Սոփիա Փիրադեան 40 կ., Սալոմէ Օհանեան 20 կ., Թինաթին Օհանեան 1 ր., Թէկլէ Ղազարեան 1 ր., Կեկէ Փիրադեան 1 ր., Եկատերինէ Տէր-Ղազարեան 4 0 կ., Մելքօ Շահլամեան 1 ր., Քալի Ղասումեան 1 ր., Կեկէ Ղաջարգուզեան 10 կ., Գայանէ Պատեան 20 կ., Վանօ Ղազալեան 20 կ., Նիկողոս Սափարեան 50 կ.։

Առանձին շնորհակալութիւն կը մատուցանեմ Սարգիս Ա. Ք. Տէր-Ստեփանեանին, Եղիշէ Ք. Տէր-Աստուածատուրեանին, Գրիգոր Խիթարեանին, Քալի Սարգսեանին և Վէլիսցիխեցի Թէկլէ Ղազարեանին, որոնք ինձ աջակից եղան այս բարի գործի մէջ։

Արշակ Ք. Տէր-Ստեփանեան

ՆԱՄԱԿ ՌՈՍՏՈՎԻՑ (Դօնի վրա)

Մարտի 18-ին

Անցեալ փետրվար ամսին կարդալով «Մշակ» լրագրի մէջ Վանայ գաւառի հայոց սրտաճմլիկ դրութիւնը, որոյ մասին հաղորդելով, հրաւիրում է գերապատիւ հայր սուրբը՝ ազգասէր հայերուն մարդասիրական տուրքերով օգնութիւն հասնել մեր թշուառ հայրենակից եղբարց։

Ահա այդ ցաւալի դէպքը՝ պարոն խմբագիր, ինձ առիթ տուեց, իբրև սուրբ պարտաւորութիւն մը համարելով մի նուիրական ցուցակ կազմել, և ամեն ուրախ հոգւով դիմել Ռոստով (Դօնի վրա) քաղաքի մէջ ինձ ծանօթ հայ երիտասարդներին, որոնք ջերմեռանդ սրտիւ՝ ամեն ոք իր կարողութեան համեմատ, նուիրեցին այս գումարը, որ առաքելով ընդ սմին հանդերձ նուիրատու անձանց ցուցակը, շնորհ ունեմ ամենախոնարհաբար խնդրել՝ ողորմած տէր, հասուցանէք զայն ըստ իւր պատշաճին։

Աներկբայ յուսալով, որ այս թէև նուազ, բայց յատուկ մարդասիրական նուէրքը մի փոքրախումբ հայ երիտասարդներից կընդունվի ուր հարկն է, նա ևս ի չարս արժանի օգնատութեան մնեն ի բիւրաւորաց։ Ալէքսանդրապօլցի Մուշեղ Քեանդարեանց 3 ր., Գալուստ Անպիտով 1 ր., Առաքել Ունանեանց 2 ր., Գրիգոր Տէր-Յարութիւնեանց 2 ր., Հին-Նախիջևանցիք. Իվան Քոչարով 2 ր., Խաչատուր Սարգիսով 1 ր., Դավիթ Յոնանով 1 ր., Մուրատ Լալազարով 1 ր., Սալմաստցի. Յարութիւն Թունեանց 3 ր., Բաբա Եգկարով 1 ր., Ստեփան Ավէտեան 1 ր., Նիկողոս Ստեփանեան 1 ր., Աբրահամ Վոսկերիչեանց 1 ր., Կառնիկ Կա-

---

վանդակում էր իր մէջ բաւական փաստեր, թէ ինչով է գրաւվում գիւղական տէրտէրը։

—Օրինաւոր հաշիւ է, ասաց էֆէնդին, ընդհատելով և չը կարողանալով համբերել, մինչև տիրացուն կը վերջացնէր բոլորի «ընթերցանութիւնը»։

—Դուք, տէր հայր, յանձնեցէք այդ թուղթը ինձ, ես բոլորը հաւաքել կը տամ։ Ն…չէնի գիւղացիներն էլ վանքի «պտուղը» ուշացնում էին, իր ժամանակին չէին տալիս. վարդապետը մի նամակ գրեց ինձ, ես բոլորը մի օրվայ մէջ հաւաքել տուեցի, յետոյ վանքից օրհնութեան գիր ստացայ։

Տէրտէրը այնքան բնական էր համարում այս միջոցով իր ապառիկները հաւաքելը, որ ոչ միայն համաձայնվեցաւ էֆէնդու առաջարկութեանը, այլ կրկին շնորհակալութիւն յայտնեց և կրկին սկսեց օրհնել նրա թանգագին կեանքը։

Բայց ինչու էֆէնդին յանձն առեց կատարել այս ծառայութիւնը։ Նա այն տեսակ մարդկերից էր, որ առանց նպատակի, առանց իր սեպհական շահերի, ոչ ոքին լաւութիւն չէր անի։ Այժմ ինչն ստիպեց նրան այնքան բարի լինել, որ մինչև անգամ խոստացաւ հաւաքված գումարից տասանորդ չը վեր առնել, որ սովորաբար ստացվում էր, երբ որ և իցէ գումար վճարվում էր կառավարութեան պաշտօնեաների հրամանով։

—Հայր Աբրահամի օրհնութիւնը թող ձեզ վրա լինի, զօրաւոր, ասաց քահանան, լսելով էֆէնդու վերջին խոստումները։

Ապառիկների մի այսպիսի ցուցակ էլ տիրացու Սիմօնի ծոցումն էր պահված. նա էլ իր աշակերտներից ստանալիքներ ունէր, և մտածում էր հաշիւը ներկայացնել էֆէնդուն։ Բայց տէրտէրը նրա ականջին ասաց. «Թող իմը հաւաքվի, քոնը յետոյ»։

Տէր Մարուքի ընտանիքը շատ փոքր էր թւով. նրա միակ որդին վախճանվեցաւ, թողնելով իր կինը այրի երկու փոքրիկ երեխաների հետ։ Հարսը ամուսնի մահից յետոյ էլ մարդու չը գնաց, մնաց քահանայի տանը և խնամք էր տանում իր որբիկներին։ Ինքը տէր հայրը վաղուց զրկված էր իր տիրուհուց և բոլորովին ամուրի կեանք էր վարում։

Այն գիշեր հարսը, հիւրերին ընթրիք տալուց յետոյ, զբաղված էր իր զաւակով, որ սաստիկ հիւանդ էր։ Նստած նրա մահճի մօտ, ողորմելի կինը խորին տխրութեամբ նայում էր հիւանդի երեսին, շօշափում էր նրա ջերմ թաթիկները և լսում էր նրա ծանր շնչառութիւնը։ Այդ զաւակի մէջ նա գտնում էր պատկերը այն տղամարդի, որին սիրում էր. այդ զաւակի մէջ գտնում էր դժբախտ մայրը իր մխիթարութիւնը կորցրած ամուսնի մահից յետոյ։ Նա համարեա չէր լսում, և ուշադրութիւն ես չէր դարձնում, թէ ինչ է խօսվում տան մէջ. այլ միանգամայն գութ և գորով դարձած, աչքի առջև իր հիւանդ մանուկին էր միայն տեսնում։

Բայց տէրտէրը, ուրախացած էֆէնդու խոստումներով, կամեցաւ իրանց ուրախութիւնը աւելի կատարեալ անել, և հրամայեց հարսին լցնել արաղի շիշը, որ արդէն դատարկված էր, բացի դրանից «մազայ» *) պատրաստել։ Թէև ընթրիքը վերջացած էր, բայց տեղային սովորութեան համեմատ, յարգելի հիւրին մի առանձին պատիւ տրված կը լինէր, եթէ խմելը կը շարունակվէր։

Հարսը այն աստիճան չփոթված էր, որ քահանան երկու անգամ կրկնեց իր հրամանը, մինչև նա կարողացաւ հասկանալ, թէ ինչ էր ուզում տէրտէրը։ Արաղ կարելի էր գտնել. նա շիշը լցրեց. այդ պաշարը միշտ անպակաս էր լինում տէր հօր տնից։ Բայց ինչով պատրաստել «մազան»։ Տանը քաղցրեղէն չը կար։ Ցայտնել այդ մասին՝ մինչև անգամ ամօթ էր։ Հայ մարդու տանը հիւրի համար ամեն բան պէտք է գտնվի։ Նա մտածեց գնալ և հարևանից փոխ առնել։

*) Մազայ նշ. դեսերտ, պատրաստված չոր մրգեղէններից։

Դրսում սաստիկ մութն էր և անձրևը հեղեղի նման թափվում էր երկնքից։ Խեղճ կինը դուրս եկաւ բակը, անցաւ ցեխերի միջից, բարձրացաւ կտուրի վրա, որ այնտեղից իջնէ հարևանի տունը։ Այդ միջոցում նա լսեց, որ հարևանի դուռը սաստիկ ծեծում էին, և դրսից թուրքերէն լեզուով սպառնալիքներ էին կարդում, հրամայելով, որ բաց անեն. իսկ ներսից երդումներով պատասխանում էին, թէ այստեղ չեն պահված նրանք, որոնց պտռում են… Բայց ո՞ւմն էին պտռում, ինչ թուրքեր էին դրանք, որ գիշերային այդ տարաժամ պահուն, աշխատում էին ներս խուժել մի հայի տուն։

Զուլօն—այսպէս էր տէրտէրի հարսի անունը—լսելով փողոցի աղմուկը, սաստիկ վախեցաւ, և երկիւղից ոչ կարողացաւ հարևանի տունը գնալ և ոչ իրանց տունը վերադառնալ, այլ շուարած և անշարժ մնաց կտուրի վրա։ Նոյն բոպէում նրա ականջին հասաւ խօսակցութեան հազիւ լսելի շշնջոց. կարծես, խօսողները բարձրանում էին հարևանի տան սանդուղքներից և չը գիտէին թէ որ կողմը պէտք էր փախչել։

—Կամաց, Ստեփանիկ….

—Ո՞ւր գնամ, Սառա….

Զուլօն ճանաչեց նրանց։ Նրա երկիւղը փարատվեցաւ, նա այժմ բոլորովին այրական սիրտ ստացաւ, երբ տեսաւ, որ այդ ողորմելիները օգնութեան կարօտ էին։ Նրան արդէն յայտնի էր ծերունի Խաչօի տան այնօրվայ ցաւալի անցքը։ Նա գիտէր, որ նրա գերդաստանի կիները այն գիշեր գիւղի զանազան տներում թաքնված էին։ Իսկ այժմ պտռում էին նրանց, և ինչ նպատակով,—այդ ես հասկացաւ Զուլօն… Ուրեմն փողոցում գտնվող և հարևանի դուռը ծեծող թուրքերը, ոչ այլ ոք էին, եթէ ոչ ծերունի Խաչօի որդիներին կալանաւորող զինուորներից մի քանիսը։

Սառան և Ստեփանիկը այժմ գտնվում էին տէր հօր կտուրի վրա, և որսորդներից հալածված եղջերուի նման, ամեն կողմից պաշարված, մոլորված, չը գիտէին թէ դէպի որ կողմը պէտք էր փախչել։ Անձրևը վերևից թափվում էր։ Գիւղացիների դռները փակ, և իրանք քնած էին։ Գիշերը կէսից վաղուց անցել էր արդէն։

Այդ միջոցին փայլատակեց կայծակը և նրա վայրկենական լուսաւորութեանը յաջորդեց որոտման սարսափելի դղրդիւնը։ Կայծակի լուսով նըկարվեցաւ կտուրի վրա կանգնած Զուլօի անորոշ կերպարանքը։ Ստեփանիկը, տեսնելով նրան, կարծեց, թէ թուրքերից մէկը արդէն բարձրացել է կտուրի վրա։ Նա երկիւղից թուլացաւ և ընկաւ Սառայի կուրծքի վրա։ Զուլօն մօտեցաւ նրանց։

—Ես եմ, մի վախեցէք, ասաց նա։

—Ա՜խ, Զուլօ, դո՞ւն ես, ասաց Սառան դողդողալով,—ի սէր Աստուծոյ, մեզ մի տեղ, հիմայ կը բռնեն մեզ… հիմայ կը տանեն մեզ….

Զուլօն մնաց շուարած. ո՞րտեղ տանել նրանց, ո՞րտեղ թագցնել, իրանց տանը կասկածաւոր հիւրեր կային, և տէրտէրը հազիւ թէ կընդունէր այս տեսակ փախստականներին։ Այսուամենայնիւ, մտածում էր Զուլօն, պէտք էր օգնել այդ ողորմելիներին։ Նրան յայտնի էր բոլոր անպատւութիւնը, եթէ նրանք թուրքերի ձեռքը կընկնէին։ Միւս կողմից, նրան սպառնում էր մի ծանր պատասխանատւութիւն, եթէ ինքը թագստի տեղ կը տար այդ յանցաւորներին, որոնց յանցանքը նրա մէջն էր միայն, որ կին էին…. Այդ բոլորը խմանում էր Զուլօն։ Բայց կարեկցութիւնը նրա մէջ գերակշռեց երկիւղի և վարանման զգացմունքին, իսկ մօտալուտ վտանգը ծնեց նրա գլխում փրկութեան մի միջոց։

—Գնանք, ասաց նա, բռնելով Ստեփանիկի ձեռքից, և Սառային օգնելով, երկուսը միասին գրկեցին խեղճ աղջկան, որ տակաւին ուշաթափութեան մէջ էր։

Նրանք սկսեցին ցած իջնել կտուրից։ Այդ միջոցին լսելի եղաւ մի սաստիկ շառաչիւն, որ խա-

լաթողեան 1 ր., Մանդալեան Կոստանդինեան Սիլմոնսկի 1 ր., Վահան Անպէկեանց 1 ր., Միքայէլ Արարատեանց 1 ր., Խանամիր Օվասափեանց 3 ր.: Ընդամէնը 27 րուբլի:

Մուշեղ Յակոբեան Քեանդարեանց

ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԱԳՐԻՆ

—

Թիֆլիս, 18 ապրիլ

Շտապում ենք յայտնել մեր տուած յօգուտ սովատանջների ամսոյս 3-ի կօնցերտի և 10-ի ներկայացման հաշիւն։

Մուտք՝ կօնցերտի. Թատրօնից 456 ր. 40 կ., աւելորդ տոմսակի գնից տ. Անանեանից 5 ր., Ա. Մանթաշեանից 8 ր., ընդամէնը 469 ր. 40 կ., ներկայացման. Թատրօնիցն 458 ր., աւելորդ Ա. Ն. Թայիրեանից 20 ր., բժ. Գասպարեանից 5 ր., ընդամէնը 483 ր., բոլորը 952 ր. 40 կ.:

Ծախք՝ Թատրօնի վարձ երկու անգամ, 250 ր. ամենայն երեկոյ 500 ր., աֆիշի, բոեալի, նոտէրի չորերի վարձ, յայտարարութիւններ, դերերի և պիէսայի արտագրելու, բեմական ծախքն և այլն 92 ր. 90 կ., ընդամէնը 592 ր. 90 կ.: Մնացորդն 359 ր. 50 կ.: Այս 359 ր. 50 կ. գումարը յանձնվեցաւ կանանց կօմիտէտի անդամ Տ. Ն. Գ. Գամբարեանին որ հասցնէ ըստ պատկանելոյն: Մի և նոյն ժամանակ թոյլ տուէք մի քանի խօսք աւել իմ ընկերակից թատրօնասէրներից ձեր յարգելի «Մշակ» լրագրի № 63 յօդուածի վերաբերութեամբ: Խոստովանվում ենք, որ եթէ «Թուղթ խաղացողի կեանք» սառն և չփոթվելով անցաւ բոլորովին մենք ենք մեղաւոր և կօմիտէտի դէմ բացի խորին շնորհակալութիւն ոչինչ չունենք, նա մանաւանդ որ կօմիտէտն ինքն առաջարկեց մեզ նշանակել թատրօնի վարձ, որքան որ մենք ինքներս կը վճռենք և թէ կօմիտէտի կողմից ոչ մի կառավարիչ չէր նշանակված, այլ մեր խնդրանօք պ. Տէր-Դաւթեանն յանձն առաւ ըէժիսօրի պաշտօն, որ կատարեց ըստ կարողութեան առանց չփոթեցնելու գիտակցութեամբ:

Յոյս ունենք, որ ճշմարտութիւնը վերականգնեցնելու համար, այս մի քանի տողերը կը հիւրընկալէք ձեր յարգելի լրագրի մէջ:

Վահան Մամիկոնեան

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

—

Ապրիլի 30-ին «Մշակը» չը կարողացանք հրատարակել, որովհետև տպարանի հին գրաշարներից մինը փոխճանվեցաւ և միւս գրաշարները իրանց ընկերոջ թաղման էին գնացել:

—

ԹԻՖԼԻՍԻ շրջականերում, Նաւթլուղի, Հալաբարի, գերմանական Ալէքսանդերդորֆ կօլօնիայի և Վէրայի կողմը արդէն երևեցաւ մարեխ: Ինչպէս լսում ենք, ոչինչ միջոցներ չեն գործ դրվում մարեխը ոչնչացնելու համար: Եթէ կովկասեան մայրաքաղաքի շրջականերում այդքան անհոգ ենք դէպի մարեխի ոչնչացնելը, որքան աւելի անհոգ կը լինեն գաւառներում:

—

Այսօրվայ համարում տպում ենք թատրօնասէր Վահան Մամիկոնեանից ստորագրված յօգուտ սովեալների տուած երկու ներկայացումների հաշիւը: Թիֆլիսցի հայը մի լաւ յատկութիւն ունի՝ նա միշտ կը պաշտպանի միւս թիֆլիսցիներին, մինչև անգամ եթէ սրտում զգում է նրանց գործած անարդարութիւնը: Ռուսաց առածը լաւ է ասում. «Рука руку моетъ». Վահան Մամիկոնեանը մեծ շնորհակալութիւն է յայտնում թատրօնական հայոց կօմիտէտին,—որովհետև նա լաւ հարստահարեց սիրողներին... Շատ լաւ միտք է երկու ներկայացումների հաշիւը միասին տալ, որպէս զի զուտ արդիւնքը քիչ աւելի խոշոր երևայ:

—

Ստացանք ԱԽԱԼՑԽԱՑԻՑ, յօգուտ Վանի սովելոց, երկու տիկիններից չորս ոսկի, թիւրքաց հին թղթադրամ, որ ռուսաց փողով անում է 5 րուբլի:

—

Երկուշաբթի, ապրիլի 28-ին կրկին փոխադրեցինք Կ. Պօլսի սովելոց խնամող մասնաժողովին 4000 րուբլի: Վերջին անգամ փողը ուղարկելուց յետոյ, խմբագրութեան մէջ մնում էր 545 ր. 90 կ.: Դրանից յետոյ հաւաքվեցաւ 3991 ր. 79 կ., որ միասին կանի 4537 ր., 69 կ.: Այդ փողից պահում ենք 25 ր. որ նշանակված է բժիշկ Մրիմանեանից առաջարկված բժշկական կօմիտէտի համար, հանում ենք Վան ուղարկված հեռագրի ծախսը 5 ր. 50 կ., Կ. Պօլիս և Օդէսա ուղարկված հեռագիրների ծախսը 9 ր. 80 կ., մընում է 4497 ր. 39 կ.: Այդ փողից 4000 ր. ուղարկելուց յետոյ, մնում է խմբագրութեան մէջ 497 ր. 39 կ.: Ուրեմն փետրվարի 8-ից սկսած հաւաքեցինք և ուղարկեցինք Կ. Պօլսի կօմիտէտին ընդամէնը 26,000 րուբլի:

—

Կ. Պօլսի սովելոց խնամող մասնաժողովից նամակ ստացանք, որ մեր ուղարկած 22,000 ր. գումարը արդէն ստացել է մասնաժողովը:

—

Թիֆլիսաբնակ պ. Տ. Ն-ից ստացանք 3 րուբլ յօգուտ Վանի սովեալների:

—

ՇՈՒՇՈՒՑ ստացանք 1005 րուբլ յօգուտ Վանի սովելոց: Նուիրատուների անունները կը տպենք:

—

Մեզ հեռագրում են ՇՈՒՇՈՒՑ որ այդտեղ ըստացվեցաւ Բագուի բնակիչ Գրիգոր Թումայեանցից 100 րուբլ յօգուտ Շուշու սովածների:

—

ԳԱՆՁԱԿԻՑ պ. Աւետիս Մալեանց ուղարկել է մեզ 50 րուբլ յօգուտ Վասպուրականի սովեալների: Պարոնը խոստացել էր այդ փողը յօգուտ «Արարատեան» ընկերութեան ընծայել, բայց տեսնելով Վանի աղգայինների անմխիթար դրութիւնը, փոխեց իր գիտաւորութիւնը և ընծայեց այժմ այդ գումարը յօգուտ սովատանջների:

—

Սմբատ Հովսեանցից դարձեալ ստացանք 18 ր. 13 կ. յօգուտ Վանի սովատանջների, որ պարոնը հանգանակութեամբ է ժողովել: Ստորագրութիւնը շարունակվում է:

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՍՈՎԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՄԷՋ

—

Պերսյից «Allgemeine Zeitung» լրագրին ապրիլի 1-ից գրում են հետևեալը:

«Վանի նահանգի բնակիչների մեծամասնութիւնը հայերն են կազմում, այդ պատճառով հայ հոգևորականութիւնը համոզված է, որ թիւրքաց իշխանութիւնը, արհեստական կերպով սաստկացնելով ժողովրդական աղքատութիւնը, իր նպատակ է դարձրել ոչնչացնել այդ մեծամասնութիւնը: Եւ ճշմարիտ ամեն բան անվում է այդ ենթադրութիւնը արդարացնելու համար: Բ. Դուռը հրամայել է, որ հաց Վան հասցնել Սվազից և դրա համար գոնեա երկու ամիս ժամանակ է հարկաւոր, մինչդեռ Բիթլիսի մէջ կառավարչական պահեստները լցված են հաւիկաւոր հացով և այդ հացը Վան հասցնելու համար երեք օրից աւելի չի հարկաւորվի: Քիւրդերին հացը առատութեամբ է տրվում, մինչդեռ նոքա հարկաւորութիւն չունեն, որովհետև նոքա անցեալ աշունքին կողոպտեցին հայ գիւղացիների հացի ամբարները և այժմ կառավարութիւնից ստացած հացը մեծ գներով ծախում են: Հայերը չեն կամենում գնել Իբրահիմ-Բեյ և Սարգիս-էֆէնդի սուլթանի գործակատարներին: Սրանց վերջին վերանորոգութիւնը այն էր, որ Մուսա-բէյ Հայդերանլի կայմակամ նշանակվեցաւ 20 լիրա ռոճիկով և երեք տարիների ընթացքում 36 հայարնակ գիւղեր այրեց:

«Զարշամբէյի քրիստոնեայ բնակիչները անցան ռուսաց սահմանները, որովհետև չերքեզները թիւրքաց կառավարութեան թոյլտուութեամբ խլեցին նրանց փարեհողերը: Խարպուտի նահանգապետ Ազիզ-փաշային, որ 1862 թւին գործունէութիւններ էր անում Զէյթունի մէջ, յանձնված է Արեգին-փաշայից կողոպտուած քիւրդերի գործը վերաքննել: Դրանից երևում է, որ քիւրդերը կազատվին:

«Բիթլիսի եպիսկոպոսը Երուսաղէմ տեղական իշխանութեանից հացով օգնութիւն էր խնդրում աւելի կարօտեալների համար, մինչև անգամ պարտքով էր խնդրում, պարտքի վճարումը իր պատասխանատուութեան վրա առնելով. նրա խնդիրքը մերժվեցաւ: Կէլվէի մէջ սովամահ լինելու շատ դէպքեր են պատահել: Այդտեղ 300-ից աւելի հայ բնակիչներ կատարեալ կարօտութեան մէջ են: Կանայք թափառում են դաշտերի մէջ բոյսեր և արմատներ փնտռելով: Սաստիկ ցրտերից մեռած ոչխարների միս շատերը կերակրվել են և դրանից հիւանդութիւններ են սկսվել: Իսկ հացավաճառների մօտ և պետական պահեստների մէջ ահագին քանակութեամբ հաց կայ:

«Այդ փաստերը, որոնք ես քաղել եմ «Մասիս» և «Էփիփոր» հայ լրագիրներից, շատ լաւ պատկերացնում են աշխարհի գեղեցիկ և հարուստ բաժնի տխուր դրութիւնը: Այդ փաստերը թղթակիցներից հնարած չեն: Նոքա կան պատրիարքին ուղղած եպիսկոպոսների պաշտօնական յայտարարութիւնների մէջ և պատրիարքը դրանց պատճառով յարակցել է Բ. Դրան և դեսպանների հետ: Մինչև այժմ դուռը չէ համարձակվել նրանց հերքել: Երկրումից նոյնպէս այդ փաստերը ապացուցանում են կապիտան Էվէրէտ և Ջեմբրս, որոնց Հասանկալէի կայմակամը ցոյց էր տուել հացի դատարկ պահեստները և գանգատվել էր, որ գիւղացիք նրանց կողոպտել էին: Իսկապէս կայմակամը հացը ցածր գնով հացավաճառների վրա էր ծախել:»

«ՄՇԱԿԻ» ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵՆԻՑ

Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 29 ապրիլի: Պետական բանկի 5% տոմսակը առաջին շրջանի արժէ 93 ր. 75 կ., երկրորդ $92^{3}/_{8}$ ր., երրորդ 83 ր. 50 կ., չորրորդ $94^{1}/_{8}$ ր., ներքին 5% առաջին փոխառութեան տոմսակը արժէ 226 ր. 75 կ., երկրորդ 221 ր., արևելեան առաջին փոխառութեան տոմսակը արժէ 90 ր. 50 կ., երկրորդ 61 ր., երրորդ 90 ր. 50 կ., ոսկի 7 ր. 77 կ.: Ռուսաց 1 րուբլ Լօնդոնի վրա արժէ $25^{5}/_{16}$ պէնս, ռուսաց 100 ր. Համբուրգի վրա արժէ 216 մարկ, Բեռլինի վրա 127 մարկ 50 պֆ., Փարիզի վրա 266 ֆր. 25 սանտիմ: Բօրսայի տրամադրութիւնը հանգիստ է:

ՍԿՈՒՏԱՐԻ, 30 ապրիլի: Ալբանացիները կազմեցին ժամանակաւոր մի կառավարութիւն, արձակեցին թիւրքաց պաշտօնեաներին, հրատարակեցին ինքնավարութիւն և ուղարկում են պատգամաւորութիւն եւրօպական պետութիւնների մօտ:

Խմբագիր—հրատարակող ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

կոյն լսվացաւ տնձրևի և փոթորկի խառնուածեան մէջ: Դա հարևանի դռան ձայնն էր, որ խորտակեցին թուրքերը:

Տէրտէրի տանը կից էր մարագը. բակից մի փոքրիկ դուռ բացվում էր նրա մէջ. Ջուլօն տարաւ փախստականներին այնտեղ: Սառան և Ստեփանիկը թագնվեցան խոտերի մէջ:

—Ես էլի կը գամ ձեզ մօտ, ասաց Ջուլօն, և մարագի դուռը կողպելով, հեռացաւ:

Անձրևի ձայնից թէ տէրտէրը և թէ նրա հիւրերը չը լսեցին, թէ ինչ էր կատարվում դրսումը: Իսկ Ջուլօն վերադառնալով, նրանց ոչինչ չը յայտնեց: Նա միայն մօտեցաւ տէրտէրին և նրա ականջին ասաց, թէ հարևանի տանը բոլորը քնած են, և ոչինչ փոխ առնել չը կարողացաւ «ճաշայ» պատրաստելու համար:

—Ես մի բան կը գտնեմ, խօսեց տէրտէրը, և վեր կենալով, մօտեցաւ պահարանին, սկսեց քրքրել այնտեղ դրված իրեղէնները:

Էֆէնդին օգուտ քաղելով քահանայի բացակայութիւնից, դարձաւ դէպի Ջուլօն և կամաց ասաց նրան.

—Դու ինքդ «ճաշայ» ես... «ճաշայ» էլ ինչ կանենք....

Տիրացու Սիմօնը այնքան խմած էր, որ ոչինչ չը լսեց: Իսկ Ջուլօն վշտացած էֆէնդու անհարկութիւնից, պատասխանեց նրան.

—Լիրբ....

Հայ կինը ամեն նեղութեան համբերող է, ամեն վիրաւորանքի առջև լուռ է, բայց երբ դիպչում են նրա պատւին, այն ժամանակ նա անհամբեր է դառնում. Ջուլօն վրդովված գնաց և նստեց իր հիւանդ զաւակի մօտ, որ այժմ զարթել էր քնից: Երեխան հանգիստ էր, և տեսնելով մօրը իր մօտ, ասաց նրան.

—Մայրիկ, Թօրոսին ծեծիր, իմ ճանիրը խլում է:

Թօրոսը հիւանդի մեծ եղբայրն էր. երեկ, երազի մէջ խլել էր նրա ճանիրը: Մայրը հանգստացրուց նրան, ասելով.

—Տես, աչքիս լոյս, Թօրոսը ճանիրդ տուեց, տես, այստեղ է:

Մայրը հանեց բարձի տակից երեխայի խաղալիկները և տուեց նրա ձեռքը: Երեխան սկսեց իր թոյլ ձեռքերով խաղալ նրանց հետ: Մայրը նայում էր նրա վրա և ուրախանում էր: Նա մոռացաւ էֆէնդուց կրած վիրաւորանքը, նա մոռացաւ ամեն բան, որովհետև զաւակը այժմ լաւ էր ըզգում իրան: Բայց մի նոր անախորժութիւն կրկին վշտացրեց խեղճ մօրը: Տէրտէրը երկար պտռելով պահարանի մէջ իր թացրած բանը չը գտաւ և Ջուլօից հարցրեց, թէ այնտեղ մի կտոր շաքար ունէր պահած, իսկ այժմ չէ երևում: Հարսը պատասխանեց թէ ինքն է վերառել քանի օր առաջ նրանով շէրբէթ պատրաստեց հիւանդի համար, որովհետև սաստիկ տաքութիւն ունէր և պէտք էր մի զովացուցիչ բան խմացնել:

—Թող զահրումար խմէր, թող լեղի խմէր... գոչեց նա բարկացած ձայնով:—Դու չէիր իմանում, որ շաքարը հիւրի համար էր, հիմայ ինչ անենք:

Ջուլօն ոչինչ չը պատասխանեց և լուռ արտասուքը սկսեց թափվել նրա տխուր աչքերից:

Տէր Մարուքը իսկապէս չարամիտ մարդ չէր, նա մինչև անգամ բարի էր, բայց բարութիւնը տգէտների մէջ երբեմն անգիտակցաբար չարութեան է փոխվում: Բացի դրանից, նրա պաշտօնը նրան փոքր ինչ խստասիրտ էր շինել: Տէրտէրները, բժիշկները և գահիճները, որոնք խիստ յաճախ գործ ունեն մեռելների հետ, շատ չեն խընայում կեանքին: Այս պատճառով, իր թոռնիկի հիւանդութիւնը տէր հօրը այնքան չէր հետաքրքրում, որքան գրաւում էր նրան հիւրասիրութեան բաղձանքը, էֆէնդու նման մի մարդուն գոհացնելը, մանաւանդ որ նա խոստանում էր հաւաքել տալ տէր հօր բոլոր ապառիկները:

—Մայրիկ, ինչու ես լացում, ասաց հիւանդը կարեկցաբար նրա երեսին նայելով,—մի լաց, ես հիմայ լաւ եմ:

Մայրը մոռացաւ իր բոլոր վիշտը և սրբեց աչքերի արտասուքը: Ոչինչ այնքան մխիթարական չէ, որքան սիրելի զաւակի մի քաղցր խօսքը, մի անմեղ թոթովանքը: Այժմ Ջուլօն մտածում էր Սառայի և Ստեփանիկի մասին, մտածում էր, ինչ կը լինի, եթէ թուրքերը յանկարծ ներս կը թափվեն, կը որոնեն և կը գտնեն նրանց: Բայց անտանելի հիւրերը տակաւին շարունակում էին իրանց արբեցութիւնը. նա սպասում էր, որ վերջացնեն, որ քնեն, որպէս զի ինքը կարողանայ գընալ Սառայի և Ստեփանիկի մօտ:

Բայց պէտք էր գոնէ գիտենալ, թէ ինչով վերջացաւ հարևանի տնում. Ջուլօն համբերել չը կարողացաւ. այդ միտքը սաստիկ անհանգստացնում էր նրան: Նա մի բան պատճառ որոնելով, վեր կացաւ, մտաւ մի փոքրիկ սենեակ, որին կոչում էին «դաղտնիկ» և ծառայում էր որպէս պահարան: Այս սենեակից պատի միջով մինեղ ծակ բացվում էր ուղիղ հարևանի տան մէջ: Այսպիսի ծակեր գիւղի համարեա բոլոր տների մէջ կային և վտանգի ժամանակ ծառայում էին որպէս գաղտնի հաղորդակցութեան խողովակներ: Հարևանի տանը մի բան պատահելիս, ծակից ձայն էին տալիս և լըսում էր միւս հարևանը: Աւելի մերձաւոր կամ բարեկամ տների մէջ այս ծակերը այնքան լայն էին, որ նրանց միջով կարելի էր տալ և առնել փոքրիկ իրեղէններ: Շատ անգամ վառած ճրագ էին տալիս միմեանց, երբ հարևանի տանը լուցկի չը կար:

Ջուլօն կանգնած էր ծակի առջև, տեսնում էր տան մի մասը և լսում էր հետևեալ ձայները:

—Կը կոտորենք ձեզ, թէ ցոյց չը տաք... ինչ եղան... մեզ ասեցին, որ այստեղ են... դուք թագցրէք... տուեցէք... շուտ արէք... թէ չէ, ձեր կընիկները կը տանենք.... այս սպառնալիքներն էին կարդում թուրքերը:

Հարեան Ջաքօն, նրանց ոտքերի առջև ընկած աղաչում էր և պաղատում էր, ասելով.

—Աստուած, երկինք, գետինք թող վկայ լինեն, որ այստեղ չեն... մի սպանէք ինձ... ահա իմ տունը ձեր առջևն է... ինչ որ ուզում էք, արեցէք...

Այս տեսարանը ներկայացնում էր մի և նոյն անցքը, որ հին ժամանակներում պատահեցաւ Սոդոմի մէջ, երբ քաղաքի մարդիկները մօտեցան Ղովտի տանը և պահանջում էին նրանից, որ տայ իրանց ձեռքը իր հիւրերին: Իսկ բարեսիրտ նահապետը աղաչում էր նրանց, որ հանգիստ թողնեն իր հիւրերին և առաջարկում էր իր աղջիկներին... Բայց խորայէլի Եհովան խստասիրտ էր և վրէժխնդիր, նա պատժեց մարդկային չարութիւնը, կրակով և ծծումբով այրեց այդ անբարոյական քաղաքը: Իսկ Հայաստանի Աստուածը տեսնում էր չարութիւնը, աւելի վատթար քան թէ Սոդոմի մէջ, և անպատիժ էր թողնում չարագործներին....

Ջուլօն ամբողջ մարմնով դողդողալով, դեռ նայում էր և ականջ էր դնում: Նա լսեց մի շառաչիւն և տեսաւ, որ հարևան Ջաքօն գլորվեցաւ և ընկաւ յատակի վրա.... Ճրագը հանգցրին: Ջուլօն այժմ էլ ոչինչ չէր տեսնում, միայն լսում էր խառնաձայն աղաղակներ. «Ամա՜ն... վա՜յ... թող, տուր... մի սպանիր... ես կը մեռնեմ... ուր ես տանում»....

Դրանք հարևան Ջաքօի տան կնիկների և աղջիկների հառաչանքներն էին...

—«Լաւ, անզգամ...» լինում էր այդ հառաչանքների պատասխանը:

(կը շարունակվի)